

CSA netwerk oprichtingsbijeenkomst 9 februari 2019, verslag

Al jaren is er de wens voor een nederlands CSA netwerk. Al tien jaar wordt ieder jaar een CSA conferentie gehouden, afwisselend in Vlaanderen en in Nederland.

Jolke, Michel, en Bregje zijn naar de internationale CSA conferentie in Thessaloniki geweest. Daar zagen ze dat in de andere landen voedselcoöperaties ook als CSA's worden gezien. In New York schijnen 2000 CSA te zijn, die vrijwel allemaal voedselcoöperaties zijn.

We horen drie verhalen van CSA bedrijven:

Leyduin

Marja Dijkzeul is sinds dit jaar mede tuinder geworden samen met Marga die er al langer tuinder was. Samen hebben ze een VOF. Leyduin is begonnen vanuit een burgerinitiatief: een groep mensen wilden een CSA starten en ging van daaruit op zoek naar grond op fietsafstand. Wat is fietsafstand? Veel van de huidige oogstdeelnemers van Leyduin wonen op meer dan vijf kilometer, dat valt dus voor hen binnen fietsafstand.

Leyduin is een prachtige plek, 1 hectare zandgrond op een ommuurde tuin op een landgoed. Er zijn twee wandelkappen van samen 140m², die staan op een plek waar vroeger vermoedelijk een kas stond en worden daardoor gedoogd. Aan vaste groentes is er aardpeer en rabarber, voor de rest zijn de groenten eenjarigen. Er wordt met zelfoogst gewerkt, van de 2e à 3e week van april tot eind november. Er zijn nu 280 oogstaandeelhouders, dat is het maximale voor deze plek. Er is nog 1000m² op een ander landgoed in de buurt, waar pompoenen uien en kolen worden geteeld, die de tuinders oogsten en naar Leyduin brengen. De mensen oogsten op donderdag van 9 tot 21 uur, op vrijdag tot 17 uur, en op zaterdag tot in de middag. De oogstaandeelhouders die stoppen zijn vaak mensen met jonge kinderen. Marja en Marga denken er nu over de oogsttijd te verlengen, om op die manier te proberen die gezinnen toch te binden.

Er is een actieve facebookgroep. Eens per week komt er een mail. Ieder jaar is er een oogstfeest en een evaluatie. De oogstaandeelhouders hebben wel inspraak maar het is geen vereniging. Ongeveer 20% van de mensen helpt mee op de tuin.

De groente worden geteeld op 0,7 hectare, op het voorste deel van de tuin is allerlei fruit en bloemen, het historische karakter van de tuin is daar het belangrijkste. Dat spreekt mensen aan.

Een oogstaandeel kost €275 incl BTW. De inkomsten via oogst zijn dus 280x250=€70.000. Daarnaast komt er nog geld binnen via stagiaires en via dagbesteding, hoewel over de dagbesteding echt steeds flink onderhandeld moet worden. De tuin biedt een plek voor zorg, als de zorgbegeleider niet de tuin had gehad moest elkders een ruimte gehuurd. Dat zou de insteek moeten zijn voor onderhandeling. Meer mensen in het gezelschap zien dit als issue. De huur van het land is €3.500. De ommuurde tuin wordt gepacht via een pachtcontract dat loopt tot 2028. Voor de arbeid blijft €58.500 over voor de twee dames die er fulltime werken.

Marja vertelt dat ze veel plezier beleeft aan het zelfoogst systeem, je krijgt veel waardering als je ziet waar je groente heen gaan. Een oogstaandeel bestaat uit tenminste vijf verschillende groentes waarbij snijbiet en nieuw zeelandse spinazie niet mee tellen. Het plantgoed wordt betrokken bij Jongerius. Mest is lastig te krijgen omdat de tuin geen Skal heeft. Bemesting wordt gedaan met hartstocht compost.

De Veldhof

Valérie is de tuinder van tuinderij de Veldhof. De tuin is 1,7 hectare, met oa een wal die ze als zone vijf heeft ingericht: een natuurlijke buffer met inheemse planten, vol met insecten en zelfs ringslangen. De tuin is gestart als initiatief vanuit het dorp en de eerste jaren werd de tuin door drie tuinders gerund, nu door alleen Valérie. De tuin is drie kilometer fietsen over zandwegen voor mensen uit het dichtstbijzijnde dorp. Dat bleek te ver of teveel gedoe te zijn voor de mensen om te komen oogsten, dus werkt de tuin nu met pakketten. Er is geen kas omdat dat niet mag. Iemand in ons gezelschap noemt dat je een kas ook als een "tijdelijke teeltondersteunende maatregel" kan zien en dat dat wellicht mogelijkheden biedt.

De pakketten worden door mensen op de tuin opgehaald, op woensdag tot het donker is, en naar twee andere plekken gebracht. Om het hele jaar door te kunnen leveren vult Valérie in de winter de pakketten aan met producten van CSA tuinder Jan Jaap, en met producten via Distreco, de lokale distributeur. Van kerst tot half maart levert ze om de week. Dus dat zijn 46 weken in totaal per jaar. De bemesting is volledig plantaardig: compost, ook

zelfgemaakte compost, en groenbemesters. Valérie zegt geen Skal ambities te hebben omdat ze geen behoefte heeft aan onnodige inmening.

Deelnemers betalen vooruit per maand of kwartaal of per jaar. Vóór de BTW verhoging kostten de pakketten €9,10 per pakket, dat is €414 per jaar voor 46 weken. Daarin zitten minstens 5 verschillende groenten voor 1 persoon, 300gram per groente. Er is ook een duopakket mogelijk. Je kan ook een seizoenspakket nemen: 30 weken voor €360. Valérie levert ook restaurants en een lokale cateraar. Dan hanteert ze dezelfde prijzen als distreco.

De deelnemers zijn uitgenodigd feedback te geven op het teeltplan maar daar lijkt niet echt behoefte aan te zijn. Ze zijn ook welkom om mee te helpen, dat gebeurt eigenlijk vooral op speciaal georganiseerde meewerkdagen. Valérie heeft nu 50 pakketten. Ze zegt een derde van haar tijd bezig te zijn met oogsten.

Ze heeft allerlei nieuwe ideeën waaronder het aanleggen van een natuurspeelplaats i.s.m. *NL Doet* op 16 maart. Ook gaat ze los aanbod doen d.m.v. een webwinkel. De producten zijn dan duurder dan in de pakketten, ze zal distreco prijzen hanteren. Wie heeft de webwinkel gebouwd? "Mijn man, die is ict-er 😊". Ondermijnt los aanbod niet jouw CSA? "Ik zie het juist als een extra service." Ook zal ze investeren in mechanisatie omdat ze nu nog regelmatig de loonwerker nodig heeft.

Valérie vind het niet passend bij haar idealen dat het nu een eenmanszaak is. Ze hoopt op een nieuwe vorm voor in de toekomst. Vanuit de deelnemers wordt er een stichting gevormd om het land waarde tuin op is te gaan kopen. Jan Diek: "Kan BD Grondbeheer daarin iets betekenen?" Is BD Grodbeheer niet alleen voor BD? Jan Diek "Niet exclusief meer, nee."

De opkweek? Veel direct zaaien, sommige dingen zoals boerenkool op een zaibed. Verder plantgoed van Jongerius.

Ús Hôf

Toen Bregje en haar man Michel hun woonboerderij in Friesland kochten zat daar 2 hectare bij. Het is blauwe zeekei (80 cm in een deel en 1,2m een ander deel) op veen. 50% van het oppervlakte is beplant met vaste planten en 50% met groente. De bedden liggen noordzuid georiënteerd. Ze doen ook aan combiteelten zoals boerenkool met sla.

Soms hebben ze last van hazen maar hun hond helpt hen daarbij.

Bij het aanleggen van de tuin hebben ze het land teruggebracht in 'ekers': 20 meter licht bol liggende akkers met een greppeltje ernaast.

Er zijn drie mensen die vast meewerken twee dagen per week, die komen vanuit een 'kaartenbak' van de gemeente. Dat is super leuk en gezellig maar niet erg betrouwbaar qua arbeid. Michel, die de meeste tuinwerkzaamheden doet, was een jaar geleden behoorlijk overbelast. Het heeft wel toegevoegde waarde om deze mensen een plek op de tuin te bieden, niet in de laatste plaats voor deze mensen. Naast deze mensen hebben ze ook medewerkers in de vorm van wwoofers, waar ze heel blij mee zijn.

Ongeveer 70 gezinnen komen zelf hun groente oogsten op Ús Hôf, dat zijn 150 volwassen equivalenten. De afhakers zijn mensen die geen tijd hebben. Daarom gaan ze per 2019 ook met pakketten beginnen. Er is in principe plek voor 250 volwassen aandelen. Van de oogsters komt eenderde uit de directe omgeving, eenderde uit Sneek, en een derde uit de omliggende dorpen dat vlakbij ligt. Ze leveren ook aan twee restaurants waarvan eentje zelf komt oogsten. Het zelfoogstende restaurant heeft een abonnement van 40/50 volwassen equivalenten. Het andere restaurant rekent de groente per stuk af, voor consumentenprijzen van gangbare groente. Deelnemers oogsten gedurende 35 weken maar betalen voor 32 weken, ze gaan uit van drie 'oogstvakantieweken'. Ze betalen €6,25 per persoon per week. Nu wordt het seizoen met een maand verlengd met dank aan tunnelkassen.

Op Ús Hôf organiseren ze een aantal keer per jaar activiteiten. Bregje: "Je hoeft niet teveel te organiseren want mensen hebben het druk, drie keer per jaar is prima." In mei/juni, dat mensen nog ruim kunnen aanhaken voordat het zomervakantie is, en de tweede of derde week van september organiseren ze een feest op de tuin. Verder is er de jaarafsluiting in december waar ze een evaluatie met de leden doen. Daarvoor nodigen ze een spreker uit over een thema.

Ze zijn nu aan het kijken of er iets kan met community supported fishery.

En een verhaal van een voedselcoöperatief:

Ús Iten

“We ontdekten dat de leden ook lokale eieren, zuivel, brood wilden”. Twee jaar geleden zijn ze gestart met voedselcoöperatie Ús Iten: er werd een coöperatie opgericht met een bestuur. Als je lid bent van de coöperatie moet je eens in de twee maanden anderhalf uur dienstdoen als marktmeester. Op vrijdag worden de spullen aangeleverd en op zaterdagochtend tussen 9 en 10:30 zetten de marktmeester de bestellingen voor de leden klaar. De coöperatie zoekt lokale producten. Dat wordt aangevuld met producten van de Streekboer (de regionale distributeur). En dat wordt aangevuld met groothandel Udea. Udea komt voor bestelling vanaf €450 gratis met de vrachtwagen voorrijden. Met een groep van zo’n 25 actief bestellende gezinnen reddden ze dat ruim. (er zouden er 12 nodig zijn). Op deze manier kan je al je producten via dit bestelsysteem regelen en hoef je praktisch niet meer naar de supermarkt. Bregje: “We zijn een soort Ekoplaza maar dan in Siebrandabuorren.”

Dankzij dit voedselcoöperatief is een lokale bakker gestart die met lokaal graan werkt. Vanaf twintig broden kan ze leveren. Mochten er minder dan 20 broden besteld worden dan bestelt Bregje er wat bij en haalt ze met gemak de mensen die hun bestellingen komen halen over om alsnog wat broden mee te nemen. “De geur van vers warm brood is onweerstaanbaar”.

Via Ús Iten zijn producten 20% goedkoper dan biologische winkelprijzen. Maar je moet er wel wat voor doen: marktmeester zijn of in het bestuur zitten. De VoCo zet zelf 10% bovenop groothandelprijzen. Lokale producenten zijn vrij hun prijs te bepalen.

Het ideaal is: ieder dorp zijn eigen tuin en voedselcoop. Zodat je die boer in staat stelt om vrij te zijn van de wereldmarkt.

Ús Iten werkt. Mede dankzij een handige jongen die een bestelsysteem heeft gebouwd. “Het bestelsysteem is key. De keerzijde is dat we mega afhankelijk van hem zijn.” Mede daarom is er nu een LEADER project subsidie aangevraagd om een beter systeem te maken. “We willen een state of the art ICT systeem met professionele ondersteuning waar we allemaal gebruik van kunnen maken”. Het idee is dat je meerdere bestelsystemen aan elkaar kunt koppelen. Dat je ten alle tijden up to date voorraden weet en altijd lokaal kunt bestellen. Dat bestaande online bestelsystemen erin meegenomen kunnen worden. In het project wordt samengewerkt met het Belgische Voedselteams vzw dat al jarenlange ervaring heeft met vele voedselcoöperaties. Iemand in de zaal merkt op dat de Hofwebwinkel pas nog €200.000 heeft besteed aan de website. “Ja, klopt het is niet niks. Wat wij willen is ook echt wel hogere ICT kunde. We vinden het belangrijk om de digitale infrastructuur in eigen huis te hebben”. Jan Diek: “Dan moet je wel opletten dat er geen briljante manager komt die de boel omdraait zoals bij de Rabobank”. Inderdaad. Tot nu toe is het zo geregeld: het juridisch eigendom is nu van de twee organisaties die het startten, het economisch eigendom is van alle gebruikers. Bregje “We moeten een list verzinnen zodat Hello Fresh het niet kan kopen.” Het systeem is als het goed is nu voor de zomer klaar.

De logistiek is ook nog een belangrijk onderwerp. De Streekboer, Bioromeo en Rechtstreeks zijn al bestaande en werkende logistieke systemen, laten we daar op aanhaken.

Uit deze vier verhalen komen een aantal punten naar voren waar het CSA netwerk werk van zou kunnen maken:

- Onderhandeling met zorg
- Skal
- BD Grondbeheer
- Kiemkracht: een lokale bakker is gestart dankzij het voedselcoöperatief

We bespreken kort mondeling de **statuten** voor het CSA netwerk. Belangrijkste dingen daaruit:

- In principe kunnen voedselcoöperaties met lange termijn verbinding ook lid worden
- De lange termijn binding die oorspronkelijk voorwaarde was is iets milder geworden

- CSA initiatieven worden lid met twee stemmen: één van de boer en één van de leden (wie er precies aanwezig zijn bij de ALVs is enigzins flexibel, stemmen kunnen ook per machtiging, maar het idee is op deze manier *twee stemmen per CSA*)
- Er zijn ook ondersteunende leden van het CSA netwerk, die hebben geen stem
- Er zijn ook donateurs, die hebben ook geen stem binnen de ALVs

Beoogd bestuursleden stellen zich voor:

- Wietse Bakker: communicatie
- Marijtje Mulder: wil graag meerdere producten meerdere CSA's koppelen
- Robert Klaassen: secretaris
- Valérie van Dijck: fondsenwerving maar beperkt in tijd
- Kasper Hoex: bestuurslid
- Bregje: voorzitter

Cecile (als ze klaar is met de Warmonderhof) en Siem overwegen het.

Er is een vacature voor penningmeester.

De notaris blijkt toch flink duur te zijn, er wordt gevraagd of iemand een goedkopere notaris weet.

De landkaart die Jildou Frisou heeft gemaakt (te zien op wijingstehiergeluk.nl) met alle CSA's in Nederland wordt overgenomen (dat is haar wens ook) door het CSA netwerk.

Jan Diek: *"Vijftien jaar geleden toerde ik met de film the real dirt of farmer John door Nederland, daar kwamen tien mensen op af. Fantastisch om te zien dat het hier zo gegroeid is. Hoera! Jullie doen er heel normaal over, maar het is heel bijzonder!"*

Willem Lageweg is betrokken bij de transitie coalitie voedsel. Vanuit het CSA Netwerk is daar ingebracht dat we graag willen dat zij voor ons in Den Haag knellende wet- en regelgeving aanpakken en zichtbaar maken dat er ook hele kleine boerenbedrijven zijn die van de overheidsfaciliteiten gebruik willen maken. Daarom komt binnenkort een mail met de vraag 'welke wet- en regelgeving hindert jou?'

Gezamenlijk beslissen we dat de CSA conferentie komende winter in de omgeving van Deventer zal zijn.

We gaan uit elkaar in werkgroepen:

Hoe helpen we csa boeren/ tuinders?

Specifiek voor csa's:

- Welke (rechts)vorm CSA kies je?
- Welke plek/ rol heeft de tuinder in de organisatie?
- Voorbeeld contracten met grondeigenaren voor starters
- Wet- en regelgeving, mazen in de wet
- Financiële planning voor CSA's
- Hoe zet ik een community op, hoe verzamel ik leden, geïnteresseerden?
- Hoe zorg je voor je leden
- Hoe zorg je dat je durft te vragen om een eerlijke prijs/ inkomen?
- Mentor-idee; iemand met een csa die inspiratie kan zijn, of mensen die het moeilijk vinden om voor zichzelf op te komen laten coachen door meer gevorderde tuinders

- Intervisiegroepjes per regio
- Uitwisseling op conferentie
- Praktische, vraaggerichte bijeenkomsten
- Bedrijfsbezoeken

Idee Esther, Peter en Marlen:

Binnen community of practice werken aan stappenplan/ bundel (veel gestelde vragen/ FAQ's): Hoe begin je een csa? (*Veel van deze vragen kunnen ook gevonden worden in de fb-groep*) (NB sommige onderdelen hiervan zijn ook interessant voor de oprichters/ bestuursleden)

Algemeen voor boeren/ tuinders – samen met federatie:

- Informatie over de opkweek van planten
- Meer lokale opwekklocaties (is samenwerken hiervoor een idee?) ipv Jongerius
- Vraagbaak ziekten/ plagen
- Samen inkopen, zaden delen
- Info over eetbare vaste planten
- Starters informeren over mogelijkheden van csa
- Bedrijfsbezoeken
- Zeker stellen land
- Invallers bij ziekte
- Broodfonds voor tuinders
- Stageplekken voor tuinders in opleiding
- Samenkomsten gericht op praktische zaken, zoals kleinschalige mechanisatie

Voor andere poster, CSA netwerk algemeen:

- Campagne, voorlichting geven over CSA; elk dorp een CSA helpen opzetten (lezingen, scholen, educatie)
- Informatie over eerlijke prijs, inkomen, werkdrukverlaging

Hoe en waarbij ondersteunen we CSA organisaties?

Kwaliteitswaarborging: *wat is CSA en wat is het niet* kwam op allerlei manieren terug op deze poster. Ideeën: Participatory Guarantee System: boeren en burgers bepalen zelf samen wat kwaliteitseisen zijn. Collegiale toetsing: kleine groepjes boeren wisselen uit en wijzen elkaar op door hen zelf bepaalde ontwikkeling, verplicht voor Demeter licencie. Intervisie: methodiek waarbij je een vertrouwde omgeving creëert waarin je in een intieme setting met elkaar ervaring en problemen uitwisselt. Wordt gebruikt bij de BD vereniging.

Communicatie naar buiten: waar hebben we het over als we CSA zeggen, waar staat het voor ons voor, waar staat het voor deelnemers voor en hoe moedigen we mensen aan CSA initiatieven te starten.

Website idee is:

Bij binnenkomst: Wat is CSA wereldwijd

Daarna:

“Lid worden?” > je krijgt de kaart van CSAs in Nederland van waaruit je doorklikt naar initiatief bij jou in de buurt

“Wil jij ook een CSA oprichten?” > het landelijke CSA netwerk biedt:

- Waarborging
- Koppelen van CSA's
- Ondersteuning bij het oprichten van jou CSA initiatief mbv statuten, website, e.a.

Hoe vinden we toegang tot land?

- Linges Zorgland
- Connectie maken met Natuurmonumenten
- Groenfonds/BD Fonds/Landgenoten/BD Grondbeheer/Trustfund voor collectief eigendom van grond
- Grondaankoop via CSA/coöperatie (V.g.l De Es)
- Herenboeren strategie: heldenverhaal voor de consument en verbinden land en consumenten
- Bij boeren die stoppen
- Natuurboerderij Wittenhorst in Montferland achterhoek heeft grond voor een tuinder en andere boeren (vlees, melk, zuivel)
- Uit ervaringen van bewandelde paden van CSA boeren putten
- Bewustwording onder het 'volk' oproepen om in actie te komen. "Ons land voor een duurzame toekomst"

Volgende stap:

- Samenwerking zoeken met andere boerenorganisaties: Federatie van Agro-Ecologische boeren heeft het op de agenda staan van Conferentie op 23 maart. Uitnodiging volgt nog. (Bregje)
- Overleg met o.a. Landgilde over bestaan of opzet van een fonds om gezamenlijk land aan te kopen. Nav conferentie 23 maart. (Bregje)
- Interactie in Noord-Brabant met andere tuinders via lokaal tuindersclub en in samenwerking met Natuurinclusieve Landbouw (Linda)

Politieke vertegenwoordiging: met wie werken we samen?

Ons voorstel zou zijn; laten we samenwerken met koplopers in de landbouw- en voedseltransitie als bijvoorbeeld Transitiecoalitie Voedsel, Voedsel families Zuid-Holland, Korteketen Taskforce, Voedsel Anders. Laat ons, waar nuttig en nodig, in contact treden met NGO's als Milieudefensie, Natuur & Milieu, IVN, Greenpeace en anderen. Laat onze stem klinken tijdens politiek bijeenkomsten en bestuurlijke overleggen. Laat ons grensoverschrijdende contacten onderhouden en uitwisseling organiseren

Wat moeten we niet vergeten als CSA netwerk en wat zijn jouw ideeën voor de CSA conferentie?

- De conferentie organiseren is een taak voor het CSA netwerk (bestuur heeft rol)
- Tijdens de conferentie drie bedrijven (JanJaaps, Valéries, Tinekes) en de rest praktisch
- Locatie: rondom Deventer. 14 en 15 december 2019 of 11 en 12 januari 2020.
- Inhoud: Maria coördineert. Andere posters als input gebruiken
- Korting op conferentie voor CSA netwerk leden
- Tineke verkent locatie Vrije School
- Wellicht ALV van het CSA netwerk houden op de conferentie
- Ondersteuning bodemonderzoek: Jessica heeft dat nodig. Is inmiddels geregeld met Gerard Oomen en Jan Bokhorst

Volgende stappen:

- Bestuursvergadering
- Statuten vastleggen vóór de zomer
- Bankrekening openen (Robert)
- Website maken (Wietse & Kasper)

- Leden kunnen lid worden vóór de ALV, die zal zijn tijdens de CSA conferentie dit najaar. Voorstel is om een solidariteitsbijdrage te vragen van €0,50 per volwassen equivalent.